

Tre konflikter i Gävleborg som förändrade historien

Ett pedagogiskt material om källkritik och historiebruk

Källa: Arkiv Gävleborg/Södra Ljusne Socialdemokratiska Ungdomsklubb.

Tre konflikter i Gävleborg som förändrade historien

Ett pedagogiskt material om källkritik och historiebruk

Vi har valt att ta upp tre händelser i vårt län som alla på sitt sätt bidragit till att förflytta samhällets ståndpunkter under 1900-talets första del. Ljusne 1905, Mackmyra 1906 och Sandarne 1932. De tre berättelserna utgår ifrån hur fackföreningsrörelsen gradvis stärktes och hur föreningsrätten blev en självklar del av överenskommelsen.

Utifrån arkivmaterial som tidningsartiklar, fotografier, vykort, fanor och standar och affischer vill vi visa hur olika sidor skildrade händelserna. Eleverna får göra källkritiska överväganden och undersöka hur historia kan brukas i olika syften.

Det är fritt att använda materialet i sin helhet, eller genom att välja ut delar som passar in i andra upplägg.

Som ett komplement till det digitala materialet kan du boka en kostnadsfri visning eller pedagog hos oss:

Arkiv Gävleborg: arkivgavleborg.se

Hälsinglands museum: halsinglandsmuseum.se

Länsmuseet Gävleborg: lansmuseetgavleborg.se

Kopplingar till kursplan och kunskapskrav

Historiska källor med lokal anknytning väcker ofta nyfikenhet. Det här materialet ger möjlighet att uppnå flera av Skolverkets kunskapskrav för årskurs 7-9. Källorna vi har valt visar samband mellan individer och händelser i länet och större samhällsfrågor och förändringar. Eleverna får möjlighet att undersöka och jämföra olika typer av historiska källor som rör de tre konflikterna. Med hjälp av frågeställningar får eleverna öva på att kritiskt granska, tolka och värdera källor, att resonera om relevans, trovärdighet och hur källorna kom till.

För fler kopplingar till grundskolans styrdokument i svenska, historia, bild, samhällskunskap och religionskunskap se bilaga 5.

Viktiga årtal i arbetsrätten och föreningsrättens historia

1846 Typografiska föreningen i Stockholm bildas. Föreningen brukar kallas den första fackföreningen, även om det inte var en fackförening som vi ser det idag.

1880 Stockholms snickeriarbetareförening bildas. Den första moderna fackföreningen.

1898 LO (landsorganisationen) bildas som en sammanslutning av fackföreningar i Sverige.

1899 Åkarpsslagen, enligt lagen blev det förbjudet att propagera för strejker samt att hindra eller argumentera mot strejkbryteri.

1902 SAF (svenska arbetsgivareföreningen) bildas. Idag har SAF bytt namn till Svenskt Näringsliv.

1906 Decemberkompromissen: LO och SAF enas om att löntagarna får rätt att organisera sig och träffa kollektivavtal om löner och anställningsvillkor. LO erkänner arbetsgivarnas rätt att leda och organisera arbetet och fritt anställa och säga upp anställda. Konflikterna i Mackmyra, som fick stor uppmärksamhet i hela landet, var en av orsakerna till Decemberkompromissen.

1909 Storstrejken, i den pågående lågkonjunkturen krävde SAF lönesänkningar på vissa områden. För att få igenom sitt krav *lockoutades* i slutet av juli 80 000 anställda inom textil-, *sågverks-* och *pappersmasseindustrin*. Detta fick LO att svara med en *strejk* i vilken som mest omkring 300 000 arbetare deltog.

1938 Saltsjöbadsavtalet var ett *huvudavtal* som tecknades mellan LO och SAF den 20 december 1938. Avtalet slog fast att den svenska arbetsmarknadens parter skall sluta avtal utan inblandning av regeringen.

Källa: Arkiv Gävleborg/Söderhamns Gjutarefackförening.

Fanor och standar

Många föreningar inom folkrörelsen lät sy upp en fana eller standar som en symbol för sin förening. De var gjorda i tyg och ibland med handmålade motiv av kända fankonstnärer. De dekorerades med text, symboler och bilder som berättade något om föreningen och dess syfte. Fanorna och standaren togs fram vid speciella tillfällen som demonstrationer och festligheter.

På Arkiv Gävleborg finns över 700 fanor och standar bevarade. De är digitaliserade och finns att se på arkivgavleborg.se

Skillnaden mellan en fana och ett standar är att fanan fästs i ena kortsidan på en bärstång ungefär som en flagga.

Källa: Arkiv Gävleborg.

Källa: Arkiv Gävleborg/Sägverksindustriarbetareförbundet avd 8, Hudiksvall.

Standaret hänger lodrätt ned från en tvärstång som är fäst i mitten vid en bärstång. Ett exempel på standar är den med blå kant som tillhör avdelning 8 i Sägverksindustriarbetareförbundet i Hudiksvall.

Ibland är fanorna och standarens ursprung extra intressant, som Södra Ljusne socialdemokratiska ungdoms-klubbs helröda fana i nästa avsnitt.

Källa: Arkiv Gävleborg/Södra Ljusne Socialdemokratiska Ungdomsklubb.

Ljusne 1905

1904 bildades Ljusne-Ala Socialdemokratiska Ungdomsklubb. Klubben gick till företaget Ljusne-Woxnas ledning och bad om att få tillgång till en samlingslokal, men det avslogs. Bolaget ägde alla byggnader inom området och klubben tvingades att hålla sina möten utomhus. Det fanns en plats vid sidan av landsvägen som inte ägdes av bolaget, som kallades Fejan, som man använde för många möten. Sommaren 1905 planerade ungdomsklubben en invigningsfest för sin nya fana. De bad om att få låna en lokal men svaret blev nej. Festen hölls därför på Fejan och Arbetarbladets redaktör Fabian Månsson höll tal. Efteråt skickades ett telegram till kung Oscar II för att tacka honom för den fredliga unionsupplösningen med Norge.

Mellan raderna kunde man läsa att arbetarna inte fick mötas på bolagets område utan måste samlas på landsvägen. Man ansåg att det var ägaren till bolaget, Walther von Hallwyls, fel. Enligt en berättelse i Ljusne, skall kungen ha tillrättaviserat Hallwyl för hans sätt att behandla sina arbetare. Hallwyls reaktion blev mycket hård. En vecka senare avskedades sex arbetare. I januari 1906 meddelade bolaget att man skulle dra ner på driften vid sågen. Sågverksarbetarna uppmanades att se sig om efter arbete på annat håll. 105 stycken Ljusnebor, mest unga män emigrerade till Nordamerika. 1907 lades sågverket ned.

1945 reste Socialdemokratiska ungdomsförbundet en minnessten med telegramtexten vid Fejan.

Källa: Arkiv Gävleborg.

Uppgifter till foto av minnesstenen

- Vilket syfte har man för att resa minnesstenen?
- Om man inte har några bakgrundskunskaper om händelserna vid Fejan, förstår man syftet med minnesstenen bara genom att läsa texten på stenen? Skulle man kunna tolka den på något annat sätt?
- Kan du ge några andra exempel på historiebruk? Tänk på hur man använder historien för politiska syften eller för att tjäna pengar.

Uppgifter till notisen i Arbetarbladet

Följande notis publicerades i Arbetarbladet 18 juli 1905. Läs den och svara på frågorna:

- Vad skulle de organiserade arbetarna i Ljusne och Ala ha ett möte om?
Ta reda på mer om frågan.
- Hur reagerade disponent Hallwyl, Ljusne-Woxna AB:s ägare?
Vad kan ha legat bakom hans reaktion? Var det enligt lag tillåtet att arbetare höll organiserade möten på bolagens mark 1905?
- Vad hände? Var hölls mötet istället? Vad resulterade mötet i?

En konungahyllning på landsvägen.

Till Arbetarbladet telegraferas: Ett af Ljusne och Ala organiserade arbetare i söndags utlyst möte i unionsfrågan, blef af sågverkets (ägare: greve Hallwyl) disponent förbjudet att hållas å dess mark eller i dess skogar. Då tillstädeskomna samlades då å landsvägen, hvarest mötet hölls. Därvid afsändes följande telegram till konungen:

Eders Majestät!

1,500 fattiga arbetare från Ljusne och Ala, i brist på annan plats samlade å landsvägen, sända E. M. och regeringen en hjärtlig hälsning och ett innerligt tack för ådagalagd vishet och fosterlandskärlek. Minnet af densamma skall sent gå ur folkets minne. Lefve konungen!

Å mötets vägnar:

R. J. Lindahl. Aug. Gillberg.

Arbetarbladet 18 juli 1905.

Fundera och diskutera

Är telegrammet vad det ser ut att vara, ett tack från arbetarna? Går det att ana något annat mellan raderna med hjälp av det historiska sammanhanget? Kritik? Ironi?

Här är ett citat från en artikel med rubriken "Ett julbrev" som börjar med "Broder Hallwyl!" och undertecknas med "Din Edvard", brevet publicerades den 29 december 1906. Tyvärr har man i urklippet inte angett vilken tidning som publicerade brevet.

"Inte kan man begära att folk ska låta bli att resa till Amerika för din skull. När en av de våra, en städad karl, begått något fuffens och schappar, då moltiger hela kodiljen. Men för att ett par sådana där sågverksarbetare ger sig i väg, ropar man strax att landet mister sitt bästa blod. Det tycker jag är kitsligt. Och hvad det angår att du skulle befordra socialismen, är det verkligen korttänkt att säga så. Voro de inte socialister, de som emigrerade? Alltså har du tvärtom befriat oss från flera hundra stycken, och det av den värsta sorten. Hallwyl, du har kämpat som en man..."

Läs igenom citatet och tänk på:

- Tror du att "Edvard" är hans rätta namn?
- Håller "Edvard" verkligen med Hallwyl och skriver brevet för att hjälpa honom?
- Kan du ge exempel på länkar på nätet idag som innehåller ironi.
Finns det något sätt att avslöja att en text är ironisk.

Fördjupningsuppgifter till annos i bilaga 1

I bilaga 1. kan man läsa en annons som sattes in i Aftonbladet den 6 februari 1907. I texten finns många krångliga ord som man kanske måste slå upp för att kunna förstå sammanhanget. Tänk på att allt inte är rätt eller fel, i en text kan det finnas bådadera.

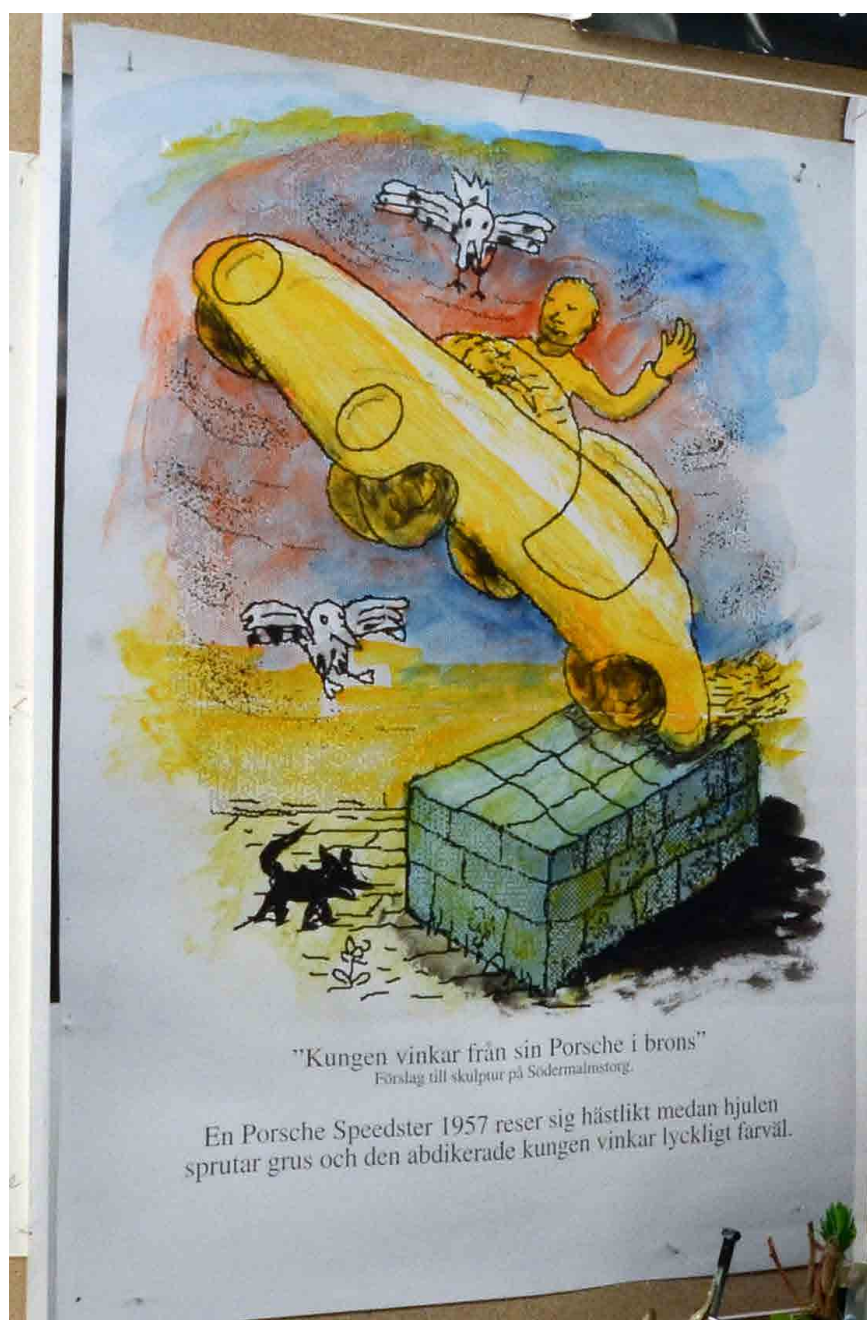
Fundera över:

- Annonsen är inte underskriven, kan man förstå vem eller vilka som har skrivit texten?
- Hur beskrivs förhållandena vid Ljusne?
- Vems fel var det att förhållandena förändrades enligt texten?
- Vad var anledningen till att sågverket lades ner?
- Skriv en kort text som ser på händelserna ur ett annat perspektiv.

Fördjupningsuppgifter till grafiskt blad

Konstnären Carl Johan De Geer ansökte 2014 om att få resa denna skulptur på ett torg i Stockholm. Läs mer: galleristefanlarsson.net/carl-johan-de-geer

- Vem är Carl Johan De Geer?
- I vilket syfte tror du att han publicerade detta förslag?
- Vilka likheter kan du se mellan Fejanstenen och denna skulpturidé?
- Vilka skillnader kan du se mellan Fejanstenen och denna skulpturidé?
- Tycker du att satir är en bra form för att markera sina åsikter och påverka den politiska debatten?

Grafiskt blad utfört av Carl Johan De Geer

Att hitta personer i Mackmyra som ville utföra bolagets order att vräka arbetare med familjer var svårt. Polis och manskap hämtades därför från Sala. Källa Arkiv Gävleborg. Fotograf okänd. Fotot publicerades i Arbetarbladet och Pappers avd 32 i Mackmyra tryckte upp det med bildtext till vykort som såldes för att få in pengar till fackföreningen och de vräkt medlemmarna.

Mackmyra 1906

Den 18 februari 1906 gick nio arbetare vid Mackmyra sulfitfabrik in i en fackförening. I början av mars hade sextio Mackmyraarbetare gått med i fackföreningen. Den 9 mars samlade sulfitfabrikens disponent E. Steffansson arbetarna och läste upp en skrivelse, där styrelsen krävde att arbetarna senast den 10 mars skriftligt ska intyga att de inte ska gå med i någon socialistisk fackförening och att de som redan har anslutit sig ska gå ur föreningen. De arbetare som vägrar att gå med på detta kommer att sägas upp och om de bor i företagets bostäder vräkas från dem. Han hotar även med att stänga fabriken om inte villkoren blir åtlydda.

Resultatet av skrivelsen blev att sammanlagt 150 arbetare gick med i fackföreningen endast 30 valde att stå utanför föreningen. Den 16 mars stängdes fabriken och den 19 april påbörjades vräkningarna. Alla arbetare som tillhörde fackföreningen och bodde i bolagets bostäder vräktes.

Striden kom att gälla föreningsrätten, om en arbetsgivare har rätt att vägra sina arbetare att tillhöra en fackförening. I maj började förhandlingar mellan fackförbundet och Svenska Arbetsgivare Föreningen och den 4 september kom de slutligen överens. Föreningsrätten erkänns, de avskedade arbetarna återanställs och får tillbaka sina bostäder. Arbetet på fabriken kommer igång med full styrka den 10 september.

Vräkningarna i Mackmyra uppmärksammades över hela landet och upprörde många människor.

Vid konflikter förr och idag spelar medias rapportering en viktig roll. Mackmyrakonflikten 1906 var inget undantag. Det skrevs om konflikten både i stora svenska dagstidningar och i mindre lokala dagstidningar.

På våren 1906 blev fler och fler arbetare på sulfitfabriken i Mackmyra medlemmar i fackklubbar, som till exempel avdelning 32 i Pappersindustriarbetareförbundet, trots att bolagets ägare förbjöd bildandet av fackföreningar på fabriken. Arbetarna hyrde bostad av sin arbetsgivare och länsstyrelsen fattade beslut om att Mackmyra Sulfit AB hade rätt att vräka, kasta ut, de arbetare med familjer som trotsade bolagets förbud. Den bakomliggande konflikten till vräkningarna gällde alltså föreningsrätten, arbetarnas rätt att organisera sig i fackföreningar.

Efter påskhelgen i april 1906 genomfördes vräkningarna av 40 familjer. I de lokala dagstidningarna debatterades vilka som verkställde, utförde, vräkningarna. Var det polis eller militär, frivilliga eller män i tjänst? Artiklar i lokala dagstidningar som Arbetarbladet och Norrlandsposten beskrev hur vräkningarna gick till, vilka som tömde lägenheterna och bar ut familjernas möbler och ägodelar i snöslasket.

Uppgifter till tidningsartiklar

Som alltid gäller det att granska och värdera källorna. Svenska dagstidningar har olika politiska beteckningar, politisk färg, vilken är viktig att känna till för den kan påverka tidningens innehåll. Börja med att undersöka Arbetarbladets och Norrlandspostens politiska beteckningar.

- Vilken politisk färg hade respektive tidning 1906?
- Hur påverkade tidningarnas politiska beteckning rapporteringen från Mackmyra? Leta efter exempel.

Två artiklar nedan i Norrlandsposten och Arbetarbladet beskriver vräkningarna. Läs och jämför deras perspektiv på händelserna genom att svara på frågorna:

- Vilka utförde vräkningarna? Hur beskrivs personerna i Norrlandsposten och Arbetarbladet?
- Vad fokuserar respektive artikel på innehållsmässigt?
- Norrlandsposten kommenterar att en tidning skrivit om militärskolans inblandning. Vilken tidning? Vad anser Norrlandsposten om det?
- Hur beskrivs familjerna som ska vräkas i artiklarna?

Fundera och diskutera

- Uttrycks några känslor i artiklarna eller är de mer beskrivande? Ge exempel.
- Uppfattar du att tidningarnas politiska beteckningar, färg, har betydelse för hur vräkningarna beskrivs?

En stark nordostlig snöstorm pågår sedan i morse. Det artar sig åter till vinter.

Vräkningarna vid Mackmyra. Med en handräckning på fyra man jämte polisen på platsen började kommissarien D. Andersson i går verkställa de af länsstyrelsen utfärdade vräkningsdomarna mot ett 40-tal arbetarefamiljer vid Mackmyra. Endast vräkningen af 5 familjer medhans i går. Därvid tillgick som vanligt vid dylika förrättningar, så att möblerna flyttades utur lägenheterna, som sedan de utrymts af de inneboende, stängdes och försågos med sigill. Enligt hvad de vräkt arbetarne själfva uppgifvit, utfördes det förvissat motbjudande uppdraget af kommissarien Andersson med all den humanitet, som lag och förordning tillät.

En af Gefle Dagblad lämnad uppgift, att handräckning för vräkningsdomarnas verkställande skulle ha erhållits från militärskolan härstädes, är *fullständigt oriktig*. Sant är visserligen, att man vändt sig till militärskolans befälhafvare med en dylik hemställan, men för att sådan handräckning skall kunna lämnas, fordras att rekvisition därom skall göras af k. befäde, och någon sådan rekvisition har icke kommit.

I dag ha på grund af det räsande ovädet inga vräkningar utförts. Inalles skola 42 familjer med tillsammans 120 barn vräkas, och det torde därför dröja åtskilliga dagar, innan alla vräkningsdomarna hunnit bringas i verkställighet.

Då de vräkt arbetarne med sina familjer i går afton begäfvö sig upp till disponentbostaden för att få företräde, fingo de det beskedet, att disponenten i dag i och för underhandling skulle mottaga en af arbetarne utsedd deputation. Ännu på middagen hade emellertid icke någon deputation hörts af.

Källa: Arkiv Gävleborg/Pappersindustriförbundet avd 32 i Mackmyra.

Lättläst sammanfattning

Norrlandsposten 20 april 1906

Polisen började med vräkningarna av arbetarfamiljerna vid Mackmyra, möblerna flyttades ut ur bostäderna och människorna fick lämna sina hem.

Enligt arbetarna gjordes detta på ett så vänligt sätt som möjligt. I Gefle Dagblad skriver man att militärer från militärskolan var med och hjälpte till vid vräkningarna. Militärskolans chef säger att det är helt fel, man har frågat dem om hjälp, men det är något som Länsstyrelsen måste bestämma och det har inte Länsstyrelsen gjort.

Idag har det varit ett så svårt oväder att man inte kunde göra något åt vräkningarna. Eftersom 42 familjer som tillsammans har 120 barn ska vräkas kommer det att ta väldigt lång tid. Arbetarna gick på kvällen upp till chefen för fabriken och bad att få tala med honom, de fick till svar att de skulle skicka en liten grupp så skulle de få tala med honom på morgonen. Men än har ingen sådan grupp synts till.

Massvräkningen vid Mackmyra

fortsattes i går med början vid half nio tiden på morgonen, då länsman Andersson med sina hantlangare anlände.

Utom de från föregående dags vräkning bekanta "hjelparne" hade man lyckats få ytterligare 6 st. personer att tjänstgöra som bolagets drängar. De anlände från Sala med morgontåget, och man antager att borgmästaren ditskickat dem.

En presentation af det snygga herrskapet kan ju vara på sin plats, och vi hoppas och tro, att våra ungdomsklubbister ute i bygderna hålla ögonen på dem.

Högsta "hönset" i samlingen är en korpulent polisman Isberg som är välkänd förut, allt sedan Sala—Gysingebanan anlades. Rallarna kunde inte tåla "mannen" och så ett tag tvingade de ned honom i ån att sjunga för sin frihet: "Gud som hafver barnen kär" etc. Han borde ha blifvit botad den gånge, tycks det.

Sedan kommer en spanmålshandlare P. A. Gustafsson på minst 100 kg., stadsbud Jansson, nattpolisen Wall, samt arbetarne A. Johansson och Garborg.

Början med vräkningen gjordes i den gård, där de slutade föregående dag. Fem familjer med deras bohag gjordes husvilla i den gården, nämligen modellsnickaren Aron Andersson med 5 barn, eld.

A. Lundström med 2, Israel Lundahl med 3, hjälpkok. Dalgren med 1 och maskinisten Gustaf Söderström med 4 barn. Dessa personer hade arbetat under bolaget från 7 till och med 9 år. Nu var den kåken befriad från "oroselement", och länsmannen och hans anhang skredo till väcket med nästa, en vid stationen liggande gård där äfven 5 familjer kastades ut på bar backe. De voro; baseldaren Er. Clason med 5 barn, kokmästaren A. P. Ek med 6, G. Hillblom med 3, A. Berglund med 1 och F. H. Hammarström med 2 barn. Nu tog "sällskapet" en skäligen lång middag, och under tiden konstaterade arbetarne utanför disponentbostaden och höjde lefven för föreningsrätten m. m.

Ytterligare 6 familjer vräktes på e. m., nu vid Taflan. De voro: A. Eklund med 1 barn, han har varit sjuklig och haft ohälsosamt arbete, Erik Eriksson och Alfr. Skoglund med 5 barn hvardera, Hasselberg med 2 och C. J. Sandgren med 3 barn. Dessa båda sistnämnda hafva arbetat med ett tungt och hälsofarligt arbete i 5 och 6 år. Vidare J. Bäck som var den sist vräkt för dagen.

Stämningen därute är fortfarande den allra bästa, inga sträjkbrytare och ännu fattas ej husrum åt de vräkt familjerna. Sympatierna bland den omkringliggande landsbygdens befolkning är helt på arbetarnes sida och bönderna upplåta gärna rum för de vräkt. För dagen anteckna vi att kapten Söderhjelm till Åby jordagods erbjudit sig att upplåta rum för 6 familjer. Bra gjort!

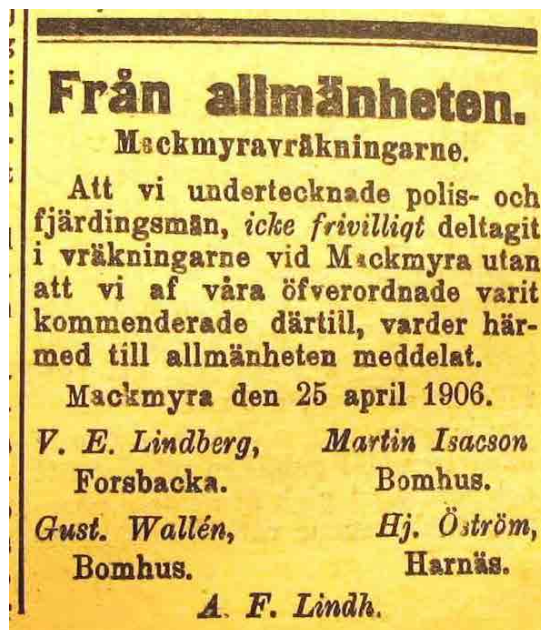
Arbetarbladet 25 april 1906.

Lättläst sammanfattning

Arbetarbladet 25 april 1906

Poliserna fortsatte igår med vräkningarna av arbetarna vid Mackmyra. De hade fått hjälp av folk från Sala, vi hoppas och tror att man kommer att hålla ögonen på dem i fortsättningen. De är en fet polis som heter Isberg som redan förut var illa omtyckt av dem som byggde järnvägen mellan Sala och Gysinge, en affärsman som heter P. A. Gustafsson och väger minst 100 kilo och tre andra personer. Det var 16 familjer som tillsammans hade 42 barn som vräktes från sina hem.

Arbetarna samlades utanför fabrikschefens bostad och hurrade för föreningsrätten. Människorna runt fabriken håller på arbetarna och hjälper gärna till att ge dem bostäder.

Arbetarbladet 25 april 1906.

Uppgifter till notis i Arbetarbladet

En kort notis i Arbetarbladet den 25 april antyder att det kanske var en moraliskt problematisk uppgift att tömma familjernas lägenheter och göra människor hemlösa. Läs notisen och svara på frågorna:

- Vilka har skrivit notisen? Vem eller vilka riktar de sig till?
- Vilken information vill avsändarna nå ut med?
- Resonera om vad som kan ligga bakom avsändarnas behov av att få den här notisen publicerad.

Från vräkningarne vid Mackmyra

Källa: Arkiv Gävleborg. Fotograf okänd.

Uppgifter till fotografierna

Konflikter som i Mackmyra tillhörde vardagen vid sekelskiftet 1900. Men att Mackmyra Sulfit AB inte respekterade föreningsrätten och därtill gjorde arbetare med familjer hemlösa väckte uppmärksamhet.

Samtliga fotografier i uppgiften publicerades i Arbetarbladet den 26 och 27 april 1906. Då var det mycket ovanligt med foton i lokala dagstidningar.

Analysera tre fotografier med hjälp av följande frågor:

- Vilka olika människor finns med på fotot? Beskriv dem med hjälp av detaljer som kön, ålder och klädsel.
- Var är fotot taget? Hur ser platsen ut? Beskriv den.
- Vad gör de olika människorna på fotot? Beskriv deras aktiviteter. Vad är det som händer och har hänt? Vilka ledtrådar ges, förutom bildtexten?

Fundera och diskutera

Om du hade arbetat och bott i sulfitfabrikens bostäder i Mackmyra 1906, hade du varit på plats när fotot togs tror du? Varför? Varför inte?

Mackmyrakonflikten blev känd och omdiskuterad i hela landet. Varför det blev så kan det finnas flera förklaringar till. Hade medias bevakning någon betydelse? Fotografierna? Diskutera:

- Hur många läsare kan Arbetarbladet ha haft år 1906? Kan fotografierna i tidningen i sig ha påverkat vilken genomslagskraft vräkningarna fick?
- Vilken roll spelar fotografier i media idag? Jämfört med tiden före film, tv och internet?
- Hur ser vi på fotografiers trovärdighet idag?

Ett hem bärs ut av manskapet på Tallåsens gård. Rut Hedblom och Nanny Hedqvist, båda tre år, står klädda i vitt lutade mot husväggen och tittar på. Källa Arkiv Gävleborg. Fotograf okänd.

Uppgifter om fotografierna som vykort

Fackföreningen Pappers avdelning 32 tryckte upp vykort av fotona på vräkningarna som de sålde i stora mängder för att få in pengar till föreningen, till alla vräkta medlemmar med fruar och barn.

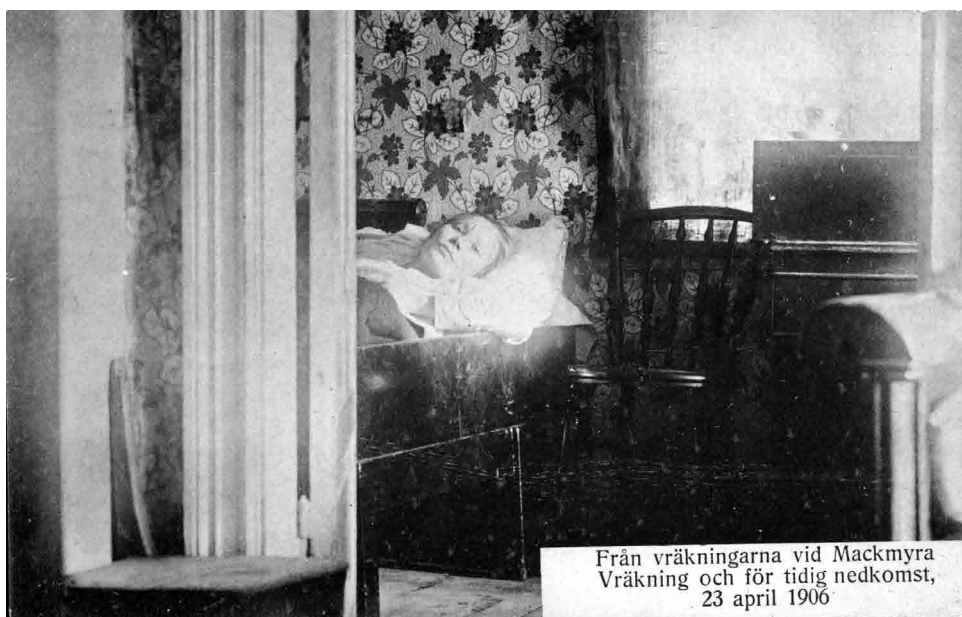
Att använda vykort blev vanligt i Sverige under de sista åren av 1800-talet.

Undersök fotografierna/vykorten:

- Vad föreställer vykorten? Beskriv dem.
- Resonera om idén att göra vykort av fotografierna på vräkningarna och sälja för att samla in pengar till fackföreningens medlemmar.
- Hur kan privatpersonerna som köpte vykorten ha använt dem?

Källa: Arkiv Gävleborg. Fotograf okänd. Fotot publicerades i Arbetarbladet och Pappers avd 32 i Mackmyra tryckte upp det med bildtext till vykort som såldes för att få in pengar till fackföreningen och de vräkta medlemmarna.

Från vräkningarna vid Mackmyra
Vräkning och för tidig nedkomst,
23 april 1906

Malin Lättman var gravid och vid dålig hälsa när manskapet kom och bar ut henne i sängen på gården. Efter vräkningarna fick hon missfall. Källa Arkiv Gävleborg. Fotograf okänd. Fotot publicerades i Arbetarbladet och Pappers avd 32 i Mackmyra tryckte upp det med bildtext till vykort som såldes för att få in pengar till fackföreningen och de vräkta medlemmarna.

Uppgifter till annons och kommentar

Den här annonsen publicerades flera gånger i Arbetarbladet 1906.

- Vad är det för typ av annons?
- Hur många personer finns uppräknade?
- Vilken information ges om personerna?

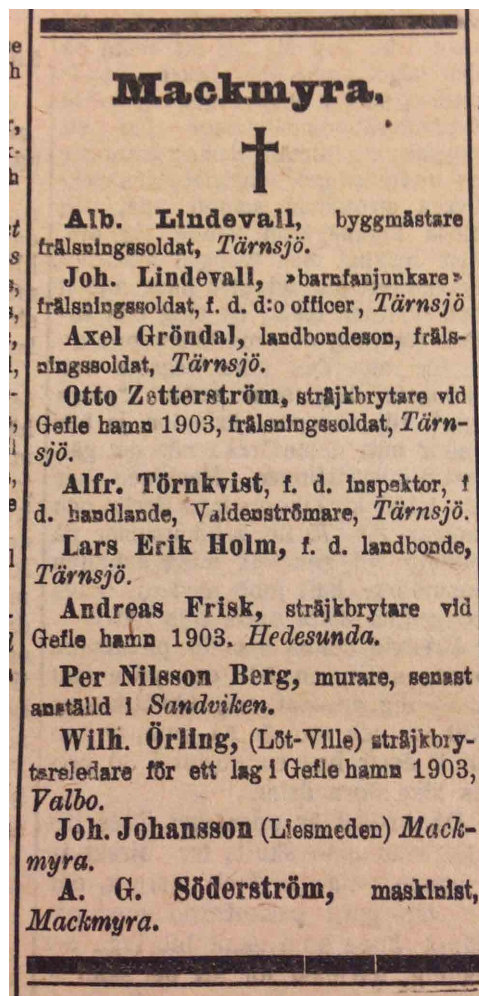
Fundera och diskutera

- Vad kan vara orsaken till att just de här personerna är med på listan? Vilken koppling kan de ha till konflikten i Mackmyra?
- Vilken politisk färg hade Arbetarbladet 1906? Kan den ha betydelse för att annonsen publicerades? Hur, i så fall?
- Vilka idéer och känslor kan ligga bakom en dödsannons som den här, med namn, yrken och bostadsorter på då levande personer?
- Kan dödsannonsen jämföras med näthat och olika typer av kränkningar i media idag? Ge några exempel på näthat och aktuella kränkningar i media.

Urklippet nedan är Norrlandspostens kommentar till dödsannonsen:

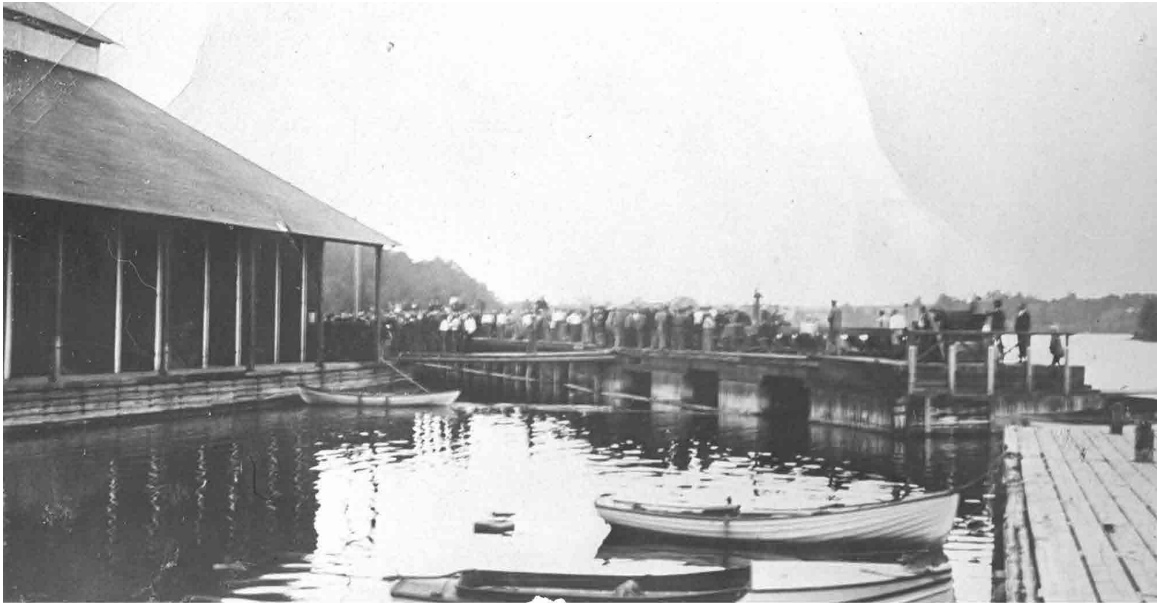
Under det svarta döds-korset läsas nu nummer efter nummer i Arbetarbladet namnen på den byggmästare och de 9 man, hvilka förrätta arbete vid Mackmyra fabriken.

Norrlandsposten 1906

Arbetarbladet 1906.

- Vilken politisk färg hade Norrlandsposten 1906? Kan det ha påverkat kommentaren i notisen här bredvid?
- Vilka är personerna på Arbetarbladets lista, enligt Norrlandsposten? Vad betyder det, vad är problemet?
- Varför blev dessa män strejkbrytare?
- Tycker du att notisen i Norrlandsposten uttrycker någon åsikt eller känsla för eller emot annonsen i Arbetarbladet?

Timmerbryggan vid polisens chock i Sandarne 9 juli 1932. Källa: Arkiv Gävleborg/Pappersindustriarbetareförbundet avdelning 42 Sandarne

Sandarne 1932

Den 9 juli 1932 öppnade polisen eld mot ett demonstrationståg i Sandarne, Söderhamn. Tre personer skottsbadades. Hur berättas det om denna händelse i lokaltidningen och polisens egen rapport? Vad utelämnas? Vad betonas som viktigt? Hur kan det komma sig att samma händelse kan berättas på så olika sätt?

Den 14 maj 1931 sköt militär skarpt mot ett demonstrationståg i Ådalen, Ångermanland. Fem personer dödades. Bakgrunden till denna händelse var att sågverksarbetare strejkade för att protestera mot att lönerna sänkts av arbetsgivarna. De svarade med att ta in strejkbrytare för att motarbeta strejken. Så gott som alla i området gick då ut och protesterade mot att arbetsgivarna kallat in strejkbrytare. Myndigheterna bestämde sig då för att kalla in yrkessoldater.

Fackföreningen beslöt att alla arbetare i trakten skulle gå ut för att demonstrera. Det blev ett demonstrationståg med flera tusen personer. Soldaterna sköt med sina vapen mot demonstranterna. Fyra demonstranter och en åskådare dödades. Dödsskotten väckte en oerhörd vrede över hela landet.

Tips! Klicka på länken för att se dokumentärfilm från begravningen av offren i Ådalen.
Klicka på länken för att läsa intervju om skotten i Ådalen
Se spelfilmen Ådalen 31 regisserad av Bo Widerberg
Klicka på länken för att lyssna på Fria Proteaterns tolkning Polisen skjuter skarpt 1932

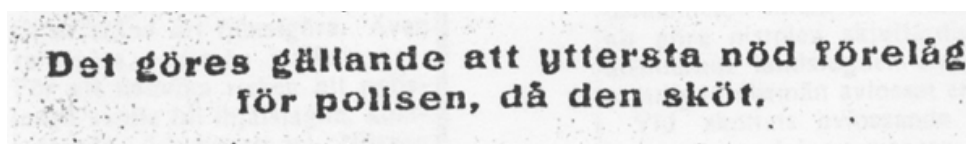
Våren 1932 sänkte arbetsgivarna arbetarnas löner med 50 % vid massfabriken i Sandarne. Arbetarna strejkade, arbetsgivarna kallade in strejkbrytare på samma sätt som de hade gjort året innan i Ådalen. Den 9 juli 1932 demonstrerade arbetarna mot att arbetsgivarna lejt strejkbrytare.

Efter ett möte på Folkets hus marscherade alla mot det fridlysta området vid Sandarnefabriken. Där stod polisen uppställd. Folk skrek, ropade och kastade sten. Så kom skotten från polisens vapen. Skotten gick rakt in i folkmassan. Tre arbetare skottskaades. Åtta arbetare ställdes inför rätta. Ingen polis åtalades för något brott.

Uppgifter till polisrapport och ögonvittnesbeskrivning

Vi ska nu undersöka hur denna händelse i Sandarne beskrevs av polisen i sin polisrapport och av en journalist som var ögonvittne till händelsen. Polisrapporten (bilaga 2) skrevs av landsfogde Björkling, t.f. polismästaren Berglund och överkonstapel Nilsson. Den publicerades i Söderhamns-Kuriren 16 juli 1932. Den närvarande journalisten, ögonvittnet (bilaga 3), skildrade sina iakttagelser i Söderhamns-Kuriren 11 juli 1932.

- Vem/vilka har skrivit?
Polisrapporten
Reportaget i Söderhamns-Kuriren 11 juli
- I vilket syfte har man skrivit?
Polisrapporten
Reportaget i Söderhamns-Kuriren 11 juli
- Vem/vilka är mottagare av?
Polisrapporten
Reportaget i Söderhamns-Kuriren 11 juli
- Jämför rubrikerna. Vad säger dessa om inriktningen av det som skrivs i texten?
Polisrapport

**Det göres gällande att yttersta nöd förelåg
för polisen, då den sköt.**

Söderhamns-Kuriren 16 juli 1932

Ögonvittne

**Blodigt efterspel
till demonstrationen i Sandarne.**
Stenar, rökbomber och revolverar i bruk.
Tre personer skadeskjutna av polisen, flera misshandlade med sabelhugg.
Även några poliser skadade.

Söderhamns-Kuriren 11 juli 1932.

Fundera och diskutera polisrapport och ögonvittnesbeskrivning

I dessa citat beskrivs händelseförloppet utifrån olika perspektiv. Jämför Polisrapporten med reportaget utifrån ögonvittnets berättelse i Söderhamns-Kuriren 11 juli 1932.

Analysera skillnaderna i beskrivning av stenkastningen

Ögonvittnet berättar: *Stenarna smattrade mot gasinsväggen, men till sist upphörde stenkastningen och någon polisman var icke synbart skadad.*

Hur beskrivs denna händelse i polisrapporten?

Analysera skillnaderna i beskrivningen av okvädesorden

Hans uppmaningar möttes endast med hån och smådeord såsom:

– *Vi ska in och mörda er, era djävlar!*

– *På dom djävlarerna!*

– *Storma staketet!*

Hur beskrivs detta av ögonvittnet?

Analysera beskrivningen av hur sablarna användes

... slagen veno över ryggar och ben... En yngling... fick slag på slag över ryggen av två polismän, vilka följde efter honom, och då han till sist stupade var också den tredje framme och gav ett par slag. Blodet rann efter ryggen på den slagne och färgade den tunna skjortan och han måste hjälpas bort. En kvinna fick svåra hysteriska anfall. Den förutnämnde svårt misshandlade ynglingen måste senare transporteras till lasarettet för erhållande av vård.

Hur beskrivs detta i polisrapporten?

- Hur beskrivs själva skjutningen i de olika texterna? Jämför och analysera de båda texternas beskrivning:

Polisrapporten: *Vid min framkomst stodo polismännen med pistolerna skjutfärdiga och Landsfogden vid bryggan. Innan jag framkommit till platsen hörde jag Landsfogden med hög och tydlig röst uppmäna folkmassan skingra och upphöra med våld enär skjutvapen komme att användas på förut nämnt sätt. ... Innan jag hunnit göra pistolen skjutfärdig kommenderade Landsfogden "eld", varvid samtliga polismän avlossade ett skott... Vid skottens avlossande iakttog jag, att en del av folkmassan var på reträtt ... Omedelbart efter skottens avlossande iakttog jag två män liggande på marken, varför jag förstod att dessa blivit träffade. Folkmassan började nu avlägsna sig från platsen, men ropade på hjälp åt de sårade... De sårade bortfördes därefter av tillskyndande personer... varefter inga oroligheter förekommo.*

Ögonvittnets berättelse: *Polismännen ställde upp på linje. Revolverna dragas ur hölstren och som smattret från en kulspruta ekade det i neyden. "Mördare", ropades det från folkmassan. Tre man hade stupat, träffade av kulor och buros bort. Platsens sjuksystrar togo hand om de skadade, som med ambulans och bil senare fördes till lasarettet.*

Källa: Arkiv Gävleborg/Pappersindustriarbetareförbundet avdelning 42 Sandarne.

- Tänk dig att du är Axel Söderlund som blivit slagen av polis med sablar över ryggen. Du ska nu berätta för dina kompisar hur det gick till. Skriv ned berättelsen
- Tänk dig att du är den polis som slog Axel Söderlund med din sabel. Du ska nu lämna rapport till ditt polisbefäl. Skriv ned berättelsen.
- Jämför och analysera berättelserna. Vilka är likheterna? Skiljer sig berättelserna åt? I så fall varför?

Fördjupningsuppgifter

- De allra flesta dagstidningar har en politisk färg dvs. en politisk koppling. Ta reda på vilken politisk uppfattning Söderhamns- Kuriren hade 1932. Hur kan den politiska plattformen påverka nyhetsrapporteringen?
- Varför sattes inte militär in i Sandarne på samma sätt som i Ådalen 1931?
- Överkonstapel Nilsson uppmanade massan att avlägsna sig, men då detta ej efterlevdes drogs sablarna, detta föra att undvika risken att polismännen skulle bli ihjälslagna. Hur stor bedömer du risken att poliserna skulle ha blivit ihjälslagna av de uppretade arbetarna?

- Jämför med demonstrationer idag. Likheter/olikheter t ex Kärrtorp 2013
- Läs intervjun med Bengt Källman, se bilaga 4. Svara på dessa uppgifter
 Hur gammal var Bengt Källman vid skjutningarna i Sandarne 1932?
 Hur gammal var han vid intervjutillfället?
 Kan man lite på en berättelse utifrån en händelse som skedde för flera decennier sedan?
 Jämför Bengts beskrivning av skjutningen med polisrapporten och ögonvitnesskildringen. Likheter och skillnader, vilken berättelse ligger han närmast?
 Bengt Källman säger i intervjun: Man vet var man hör hemma, på vilken sida av staketet man ska stå. Vad menar han med detta tror du? Utveckla dina tankar om detta. Har vi tydliga staketet idag? På vilken sida av staketet hör du hemma?

Källor

Söderhamns-Kuriren 11 juli 1932

Söderhamns-Kuriren 16 juli 1932

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Sandarne>

http://www.bengtweakallman.se/skotten_i_sandarne.htm

Fria Proteatern – Polisen skjuter skarpt 1932 <https://www.youtube.com/watch?v=w7b58SIe7Yo>

Bilaga 1

Denna text infördes som annons i Aftonbladet den 6/2 1907

Förhållandena vid Ljusneverken.

Mot slutet av förra året och även under början av det innevarande har i dagspressen – huvudsakligen i en härstädes utkommande radikal morgontidning - förekommit en rad artiklar angående förhållandena vid Ljusneverken. Dessa artiklar hava innehållit en mängd oriktiga och vrängda uppgifter; men då det tendentiösa i framställningen var uppenbart och någon tvekan om varifrån samtliga artiklar inspirerade ansågo vi böra, åtminstone tills vidare, lämna den till sitt värde.

Nu har emellertid förhållandet blivit ett annat, då en hel grupp av ledamöter i riksdagens Andra kammaren icke aktat för rov, att till stöd för en avgiven motion återropa innehållet uti ovanberörda tidningsartiklar, därutur till och med en stor del i motionen ordagrant intagits. Vid sådant förhållande och då saken sålunda på visst sätt dragits under riksdagens omprövning, anse vi det vara vår skyldighet att i korthet belysa frågans hela innehåll.

Förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare har vid Ljusneverken tillsför några år sedan varit synnerligen god. Mycket har succesivt gjorts och uppoffrats för arbetarnas bästa och äro vi förvissade om, att detta utan tvekans skulle bestyrkas av flertalet av Ljusnes arbetare.

Bland arbetarna var även belåtenheten allmän. Sönerna trädde i allmänhet uti fädernas spår, och om utvandring till Amerika eller på annat håll var ej fråga. Men så uppträdde socialisterna på skådeplatsen.

Att dessa icke med blida ögon skulle se det goda förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare vid Ljusneverken var ju givet; och sedan i partiets härvarande organ uttalats beklagande över, att socialisterna ej, vunnit mark vid Ljusne, började därstädes en våldsam agitation, bland annat från huvudkvarteret dit upp sända emissarier. Dessa lyckades blott alltför väl att utså missnöje hos en del, huvudsakligen av de yngre arbetarna.

Trots föreställningen från den besinningsfullare delen av arbetarna bildades vid Ljusneverken en ungsocialistisk klubb, och den oförsynt drivna verksamheten var signalen till ständigt kiv och upprepade misshälligheter mot oliktankande arbetskamrater. Det torde ligga för öppen dag, att förvaltningen vid Ljusne icke kunna sig böra gynna utvecklingen av ett sådant tillstånd.

Under sådana omständigheter var det, som frågan av den ungsocialistiska klubben väcktes om den omskrivna festen eller mötet. Därvid begärdes av klubben hos förvaltningen, dels att en plats skulle till klubben upplåtas för invigningen av en nyanskaffad röd fana, och dels att klubben skulle få anordna ett demonstrationståg genom brukets gator. Däremot nämndes intet om att någon hälsning till Konungen var avsedd. Då här således var fråga endast om socialistisk agitation, avsåg förvaltningen klubbens begäran. Mötet hölls då vid ett fiskeläge benämnt FEJAN invid landsvägen, men att en sommar dag där samlas i det fria kunde ej för mötesdeltagarna medföra större obehag än t.ex. för Stockholms socialister att hålla möte i Lilljansskogen, vartill kommer att därest antalet deltagare endast tillnärmelsevis uppgått till det i telegrammet mycket för högt uppgivna, någon täckt lokal av tillräckligt storlek i alla fall ej fanns att tillgå.

Vid detta möte beslöts telegrammet till Konungen. Var som erinrar sig den hållning som socialisterna intog under år 1905, kan rätt uppskatta verkliga innebörden och värdet av denna hyllning. I vad saken oss särskilt rörde uppfattade vi telegrammet endast såsom en akt av vanligt socialistiskt okynne och ägnade det icke någon synnerlig uppmärksamhet. Det är därför fullkomligt stridande mot sanningen, att telegrammets undertecknare, på grund av denna åtgärd blivit avskedade, eller att eljes någon blivit av förvaltningen trakasserad för sitt deltagande i mötet. Icke för telegrammet, utan för en lång tid vid Ljusne bedriven systematisk agitation och uppvigling är det som vi nödgas avskeda såväl de båda telegramundertecknarna som några andra av socialistledarna därstädes. Således helt enkelt en akt av självförsvar.

Lika lite sant och därjämte till sin innebörd fullkomligt absurt är påståendet att vi skulle låtit ett så ovederhäftigt tilltag som telegrammet i någon mån inverka på vårt beslut i en fråga av den stora vikt och betydelse, som Ljusne sågverks nedläggande har både för oss och för andra. Det gäller alltför betydliga intressen för att någon tillfällig misstämning över ett pojaktigt telegram kan få tagas i betraktande. Det var efter grundliga undersökningar och kalkyler som vi, redan mer än ett haft år förr än telegramhistorien gick av stapel, beslöto oss för att under år 1907 tills vidare nedlägga sågverket vid Ljusne. Grunden till detta beslut är mycket enkel. Det är, att Ljusne sågverk erfordrar en betydligt större mängd timmer än som med rationell skogshushållning kan erhållas på bolagets egna skogar och att köptimmer numera ej finns inom området.

Bilaga 2

INK. I GÄVLE LÄN
14 JUL 1932
POL. 413 17

P. M.

till Herr Landshövdingen L. Beck.

Undertecknad, som i egenskap av befälhavare för den kontingent polismän från Stockholm, vilka kommenderats till Sandarne, får härmed vördsamt rapportera följande angående kravallerna lördagen den 9 juli 1932.

Vid ankomsten till Sandarne mottogs styrkan av Herr Landsfogden Björklund, vilken var högste befälhavare på platsen. Närmaste chef under honom var Herr Polismästaren Berglund, och av nämnda befälspersoner utsågs undertecknad som personalchef för hela den denna dag i Sandarne kommenderade polisstyrkan, bestående av 14 konstuplar från Stockholm, 1 överkonstapel och 10 konstuplar från Gävle samt 1 överkonstapel och 15 konstuplar från Söderhamn. Efter det jag av Herr Polismästaren blivit insatt i förhållandena på platsen och lokaliserats inom det fridlysta, inhägnade fabriksområdet, uppgjorde jag en kommenderingsplan för kvällen.

Vid 5-tiden på kvällen, då kommenderingen genom anordnat underrättelseväsen erhöll kännedom om, att demonstranter voro på väg från Folkets hus i Lervik mot Sandarnes fabriksområde, sammandrogs hela den tillgängliga polisstyrkan, med undantag av 2 man, inom fabriksområdet.

Tidigare på dagen hade Herr Landsfogden och Polismästaren sammankallat samtliga polismän, vilka voro beväpnade med sabel och pistol, samt givit följande instruktioner:

Det inhägnade, fridlysta fabriksområdet och de därstädes å ett logementsfartyg boende, arbetsvilliga personerna skulle skyddas. Vid demonstranternas ankomst hade polismännen till åliggande att tillse, att stängslet ej nedbröts och demonstranterna ej inträngde å fabriksområdet, emär i så fall stora svårigheter på grund av polismännens ringa antal kunde uppstå.

Fabriksområdet var nämligen så stort, och därstädes förvarades en mängd olika föremål, vilka kunde användas som kastvapen i så stor utsträckning av en uppagiterad och anstormande folkmassa att polisstyrkan skulle kunna övermannas och de arbetsvilliga utsättas för risk till livet. Polismännen skulle därför söka först med sabierna hejda demonstranterna om dessa inträngde på fabriksområdet och skulle detta icke lyckas, fick skjutvapen användas.

Vid skjutvapens användning hade följande att iakttagas:

Kommandoorden voro: 1/ "Pistol fram!" Härvid hade polismännen att framtaga pistolen och göra skjutfärdigt.

2/ "Eld". Härvid fick endast 1 skott avlossas av varje polisman, och skulle riktpunkten vara den anstormande folkmassans ben.

Order om skjutvapens användning fick endast givas av Herr Landsfogden, Herr Polismästaren eller vid deras bortovaro av undertecknad. Om skottlossning skulle påfordras, skulle emellertid såväl varje befälsperson som varje polisman högt och tydligt tillsäga den anstormande folkmassan att skjutvapen skulle brukas och endast skarpa skott användas, samt uppmana folkmassan besinna sig och skingra sig.

Efter indragningen å fabriksområdet uppdelades styrkan i 2 avdelningar av vilka ena styrkan placerades nere vid kajkanten under högsta befäl av Herr Landsfogden med undertecknad som ställföreträdare. Den andra styrkan under högsta befäl av Herr Polismästaren, med överkonstapel Johansson, Söderhamn, som ställföreträdare placerades mitt för portarna vid järnvägsspåren, vilka punkter ~~vid~~ ^{befunnits} lokaliserings ~~trött sig fanns~~ mest riskfyllda.

Vid 5,30-tiden e.m. anlände å järnvägsbanken under skrän och hurrarop en större folkmassa, vars främre del föreställde likhet med ordnat demonstrationståg, men på grund av lokaliteterna kunde jag ej exakt uppskatta dess storlek. Samtidigt härmed kom en ungefär lika stor folkmassa i spridda grupper landsvägen fram till nedfartsvägen till kajen, där de båda folkmassorna så småningom övergingo i varandra. Omedelbart efter framkomsten till

fridlysta området började enstaka stenar kastas mot den under Herr Polismästarens kommando placerade styrkan, vilken befann sig ungefär på 30 meters avstånd från staketet, varför denna styrka fick order om att draga sig ytterligare 20 meter tillbaka för undvikande av att bli träffade av stenarna, vilka kastades med stor kraft samt ofta voro av över knytvävars storlek. Samtidigt med denna styrkas tillbakadragande började en del av demonstranterna mitt för järnvägsspåren rycka och slita i spjälarna, tydligen för att bereda sig tillträde till området. Herr Polismästaren gick då fram vid minst 3 olika tillfällen och uppmanade folkmassan högt och tydligt att ej övergå till våld samt skingra sig enär i yttersta nödfall skjutvapen komme att användas samt endast skarpa skott medfördes och några varningsskott ej skulle avskjutas. Hans uppmaningar möttes endast med hån och smädesord, såsom "vi ska in och mörda er, era djävlar" "på dom djävlar", "storma staketet" m.m. och började stenkastningen ökas.

Vid denna tidpunkt förmärktes en framstormning av den mitt för bryggan varande folkmassan och samtidigt härmed nedrevs det provisoriska staketet, som uppsatts mitt för bryggan och kastades detta tillsammans med den där uppsatta skylten ned i sjön. Vilka personer som utförde detta, kunde jag ej komma i tillfälle att iakttaga. Herr Landsfogden steg då upp å en innanför det inre staketet varande låda samt uppmanade folkmassan för hålla sig lugn, skingra sig och ej övergå till våld, enär i så fall polismännen komme, om så påfordrades, använda skjutvapen och härvid avlossa endast skarpa skott utan föregående varningsskott. Dessa tillsägelser upprepades vid minst fyra olika tillfällen. Hans upprepade uppmaningar, vilka högt och tydligt uttalades, möttes endast med smädesord och hånfulla tillmälen såsom "håll käften gubbdjävlar", "låt oss gå in och kasta ner gubbdjäveln". Samtidigt härmed började från denna folkmassa, i vilken jag iakttog ett större antal personer iklädda någon sorts uniform bestående av blå skjorta och blå byxor / arbetskläder/ samt ett skärp u-

tanför skjortan om midjan, röd armbindel och röd slips, en rörelse förmärkas och började folkmassan att sakta steg för steg draga sig in å bryggan och började stenkastning samtidigt härmed.

Enär jag befarade, att folkmassan skulle nu söka tränga in å bryggan till det inre staketet för att därstädes även söka genomtränga detta, lät jag öppna den lilla grinden till bryggan och kommenderade styrkan ut till gränsen för fridlysningsområdet, vid det nedrivna staketet. Detta gjordes med hänsyn till den våda för demonstranterna som kunde befaras i den händelse dessa skulle övergå till våld, och polismännen tvingas till att göra chock, varvid ovillkorligen ett större antal personer hade blivit knuffade i sjön. Herr Landsfogden medföljde fram till nya avspärrningslinjen och uppmanade folkmassan hålla sig lugn. Hans uppmaningar möttes på förut nämnt sätt, med tillägg av "storma dom djävlarne", "mörda dem" m.m. Från folkmassans bakre del började nu en intensivare stenkastning mot polismännen, vilka stenar tydligen kastades från bryggan vid järnvägsbanken och slog dels emot väggen vid magasinsbyggnaden och dels träffade polismännen. Jag avlägsnade mig då från avstängningen för att rådgöra med Herr Polismästare Berglund om situationen, men återvände efter en kort stund till avstängningen. Härvid iakttog jag en anhallen yngling av 2 polismän införas å fridlysta området och medföljde Landsfogden, som tydligen givit order om anhallandet. Folkmassan började nu skräna och ropa, samt fordra ynglingens omedelbara frigivande. Jag försökte lugna folkmassan och uppmanade den till besinning, men möttes detta endast av smädesord och hänfulla tillrop. Stenkastningen ökades omedelbart och blev härvid konstapeln n:r 6/1 Högelin, så svårt träffad av stenar att han sedermera har varit ur stånd att tjänstgöra. Även flera andra polismän träffades av stenarna. För undvikande av risken att polismännen skulle bli ihjälslagna kommenderade jag chock mot folkmassan och uppmanade högt och tydligt folkmassan skingra och avlägsna sig, men då detta ej efterkoms drogs sablarna och då stenregnet samtidigt ökades måste polismännen med sablarnas flata si-

da tilldela något mindre antal personer, som vägrat efterkomma tillsägelsen, några slag. Under denna chock iakttog jag ett större antal av förenämnda uniformsklädda män i stor utsträckning kasta sten och därvid tillvägagå på följande sätt: Männen voro placerade på 3 led, och kastade först det ena ledet sina stenar mot de framryckande polismännen, varefter detta led springande avlägsnade sig under det andra ledet gjorde en kort ansats framåt mot polismännen och kastade sina stenar. Samtidigt uppehöll sig ett tredje led bakom, sysselsatt med att upphämta stenar. På något längre avstånd från poliskedjan i buskagen iakttog jag en man i någon sorts knästående ställning slunga en sten av ungefär 2 knytnävars storlek medelst någon slunga eller annat föremål.

Samtidigt härmed iakttog jag en stark rök utvecklas vid järnvägsspåren, varför jag förstod att Polismästaren låtit kasta targasbomber.

Efter det den under mitt befäl stående styrkan rensat det närmast framför bryggan varande området, kommenderade jag polismännen tillbaka till avspärrningsområdet, och återvände samtidigt Landsfogden till platsen, samt övertog befälet. Jag återvände då till Polismästaren för att med honom dryfta situationen. Omedelbart efter min framkomst till Polismästaren och innan jag hunnit rådgöra med honom observerade jag att den vid bryggan stående polisstyrkan ånyå gjorde chock, varför jag springande begav mig till platsen. Vid min framkomst stodo polismännen med pistolerna skjutfärdiga och Landsfogden vid bryggan. Innan jag framkommit till platsen hörde jag Landsfogden med hög och tydlig röst uppmana folkmassan skingra och upphöra med våld, enär skjutvapen komme att användas på förut nämnt sätt.

Stenar, stora som knytnävar, fullkomligt haglade över polismännen. Omedelbart efter det jag framkommit till ledet, men innan jag hunnit göra pistolen skjutfärdig, kommenderade Landsfogden "eld", varvid samtliga polismän avlossade ett skott. För att ej irritera konstuplarna och förleda dem till att i strid med

Landsfogdens order avskjuta mer än ett skott efter varje kommando, avlossade jag därför inget skott. Vid skottens avlossande iakttog jag, att en del av folkmassan var på reträtt, men att en mindre del däribland dock ej någon av förenämnda uniformsklädda män, voro på väg framåt mot poliskedjan och uppmanade de andra, att dessa ej skulle vara rädda, enär polisen endast sköt med lösa skott. Omedelbart efter skottens avlossande iakttog jag två män liggande på marken, varför jag förstod att dessa blivit träffade. Folkmassan började nu avlägsna sig från platsen, men ropade på hjälp åt de sårade. Enär jag ej vågade låta några polismän taga hand om de sårade och transportera dessa genom folkmassan, gick jag några steg framför polisspärren och tillropade folkmassan att taga hand om de sårade och föra dem till sjukstugan, där sjuksystem, efter förut träffad överenskommelse, uppehöll sig. De sårade bortfördes därefter av tillskyndande personer och avlägsnade sig folkmassan sedermera, varefter inga oroigheter förekommo.

Överkonstapel i Stockholms poliskår.

Blodigt efterspel till demonstrationen i Sandarne.

Stenar, rökbomber och revolverar i bruk.

Tre personer skadeskjutna av polisen, flera misshandlade med sabelhugg.

Även några poliser skadade.

Den av de strejkande stuveriarbetarna till i lördags e. m. anordnade demonstrationen hade samlat omkring 800 deltagare. Demonstrationståget utgick från Stugsund och med Söderhamns Blåsorkester i teten tågade demonstrationerna den långa vägen till Lervik under det solen stekte och värmen var som mest i höjdpunkten. Stämningen var emellertid god, och vid halvfyrtiden tågade demonstrationerna in på Folkets hus-tomten där en stor skara intresserade redan voro församlade.

Efter hälsningstal bestogs talaretribunen av herr A. G. Bäckström från Marmaverken, vilken huvudsakligen uppehöll sig kring fackliga problem och särskilt de nu pågående konflikterna samt den rådande situationen med lumpenor och poliskommenderingar.

Herr Seth Persson höll därefter ett föredrag var de nu rådande förhållandena i världen och särskilt här i landet berördes.

Båda talarna avtäckades med livliga applåder och en resolution antogs enhälligt. Därefter avslutades mötet.

Fram mot midnatt samlades en del folk nere vid Lervikskajen där på platonen en å annan öst hemmahörande båt, vilken försetts logementsfartyget med vatten, lagt till. Några uppträden förekommo ej, men befälhavaren avgick med sin båt till kajen i Sandarne.

POLISEN DRAR BLANKT OCH SKJUTER PÅ FOLKMASSAN.

Tre personer sårade av kuler ur polismännens browningar.

Sedan mötet på Folkets hus-tomten var slut begåvo sig en del av mötesdeltagarna ned till det fridlysta området vid Sandarnefabriken, där man även kvällen förut hade samlats. Man trodde, att det hela skulle sluta lugnt och fredligt även nu men så blev icke fallet. Tvärtom kommo de från Stockholm hitsända polismännen att använda vapen mot folkmassan, och därvid blevo tre personer skadade av kuler från polismännens browningar under det en fjärde blev svårt sargad av polisabblarna. En av våra medarbetare, som befann sig i omedelbar närhet av den plats, där uppträden ägde rum, skildrar här nedan sina iakttagelser:

De civila, vilka tidigare bevistat mötet i Folkets park, begåvo sig strax efter halv 5-tiden ned till fabriksområdet vid Sandarne, och samlades vid

såsom misstänkt att vara den skyldiga till att ha rivit ned brådan. Han avfördes omedelbart till fabriksområdet. De i främsta ledet stående framhöll för polismännen att den anhängare icke hade någon skuld till det skedd och längre bak höjdes ropet på hans frigivande. Landsfogde Björklund, övertagen av sina närmaste män, biträddande landsfogde Berglund, landstingsfiskal Didriksson och stadsfiskal Wærnmark, förde en längre underhandling med demonstranterna, dock utan att gå med på något frigivande. Men underhandling fördes också mellan befälet och polismännen och redan på detta stadium drogo sig ett par polismän tillbaka bakom väggen och en rökbomb gjordes klar. Befälet återvände inom fabriksområdet och med de kvarvarande polismännen med en överkonstapel i teten, följde en livlig konversation om den anhängares frigivning. En av polismännen yttrade:

— Ni äro fega som inte förs tala om vem det var som hade ned brådan.

— Ni äro fega själva, svarade någon i högen.

På ett ögonblick voro sablarna ur slidorna, och huggen veno över dem, som icke hunno komma undan. Kvinnor och barn skreko i förfäran, allt under det slagen veno över ryggar och ben. Rent upprörande scener förekommo. En yngling, som icke hunnit undan i tid, fick slag på slag över ryggen av två polismän, vilka följde efter honom, och då han till sist stupade var också den tredje framme och gav ett par slag. Blodet rann efter ryggen på den slagne och färgade den tunna skjortan och han måste hjälpas bort. En kvinna fick svåra hysteriska anfall. Den förutnämnde svårt misshandlade ynglingen måste senare transporteras till lasarettet för erhjällande av vård. Samtidigt med chocken välvde den tjocka röken från tårgasbomberna ut över folkmassan, vilken drog sig tillbaka upp mot vägen och lugn inträdde. Så småningom drog sig skaran åter ned mot magasinet och frigivningen av den anhängare fördes åter på tal och till slut kom ynglingen åter ut till sina kamrater. Meningsutbytet mellan polismännen och folkmassan var fortfarande livlig, men något inträngande på det fridlysta området eller våld mot polismännen förekom icke.

Brådan, som av en polisman fastsatts med blotta handen, föll åter ned. Sablarna åkte åter ur slidorna och polismännen, flera till antalet än förra gången gingo hårt fram och jagade mot vägen och buskar och mot vägen

någon polisman var icke synbart skadad. Polismännen ställde upp på linje. Revolverna dragas ur hölstrén och som smattet från en kulspruta ökade det i neiden. "Mördare", ropades det från folkmassan. Tre män hade stupat, träffade av kuler, och buros bort. Platsens sjuksystrar togo hand om de skadade, som med ambulans och bil senare fördes till lasarettet.

ÅLEVÄRLIGT ANGREPP, FÖR KLARAR LANDSHÖVDING LUBECK.

Flera poliskonstaplar skadade.

Landshövding Lubeck lät på lördagskvällen utsända följande kommunikt till handelsrådet:

"Skottlossningen föregicks av ett häftigt angrepp från demonstranternas sida mot det fridlysta området. All tillgänglig polisstyrka befann sig inne på området, och befälet över polisen utövades av landsfogden personligen. De arbetsvilliga befunno sig ombord på logementsfartyget, som låg ett stycke från kajen. Folkmassan syntes vilja komma in på det fridlysta området för att demonstrera mot de arbetsvilliga. En häftig stenkastning mot poliserna etablerades, och man sönderbröt stängslet omkring området, och på en punkt lyckades man även tränga in på området. Angreppet var mycket allvarligt, och flera polismän blevo skadade av stenarna. För att skingra massan gjordes vid ett par tillfällen chock med dragna sablar, och vid en av dessa chocker blev en av demonstranterna skadad.

Då dessa chocker icke hade avsedd verkan uppmanades demonstranterna upprepade gånger att dra sig tillbaka, enär det annars skulle komma att skjutas skarpt. Varningarna gjorde emellertid ingen nytta, och då massan fortfarande trängde på gavs därför order om att skjuta, varvid tre män skadades.

Landshövdingen finner det sorgligt att man behövt tillgripa skottlossningen, men betonar att detta var absolut nödvändigt med hänsyn till folkmassans uppträdande.

Kravallerna pågingo från vid 5-tiden till inemot kl. 7. Efter skottlossningen drogo sig demonstranterna tillbaka, och en del av dem samlades senare till ett möte i Folkets hus. Några oroligheter förekommo sedan icke under kvällens lopp. Av de skadade polismännen måste två söka läkarvård, men skadorna voro av relativt ofarlig art."

Bilaga 4

Det har satt sina spår! – Intervju med Bengt Källman

Bengt Källman, född 1920, minns kravallerna i Sandarne, då polisen öppnade eld mot strejkande arbetare.

– Jag var 12 år och väldigt nyfiken, och hade inte vett på att vara rädd. Jag stod vid ett träd, och ett av skotten träffade stammen, berättar han.

Upplevelserna under uppväxtåren har satt sina spår.

Man vet var man hör hemma, på vilken sida av staketet man ska stå, säger han.

– Jag föddes i Sandarne 1920, berättar han. Vi var sex syskon. Mamma var hemma med oss och pappa var skomakare. Och vi bodde i en liten stuga med två rum och kök. Huset fick även fungera som skomakeri. Bengts far ville hellre jobba inom industrin. Men han hade engagerat sig fackligt och politiskt, därför blev han portad på industrierna runt Sandarne.

– De som hade jobb på fabriken hade det jobbigt nog. De som inte fick jobb där hade det ännu värre, säger Bengt. Familjen hade det kärt rent ekonomiskt, och Bengts mor fick ta alla tillgängliga ströjobb för att få det att gå ihop.

– Några gånger om året kom det splitvedskutor från Danmark. Då fick traktens kvinnor jobb som stuveriarbetare på skutorna under några dagar.

– Jag minns en vinter som var lika kall och snöig som denna. Då, vid juletid, kom en splitvedskuta till Nyhamn vid Ala. Kvinnorna från Sandarne samlades klockan fem på morgonen. Min mor var med dem. Så pulsade de i snö fram till Ala. Det måste ha varit flera kilometer.

Så jobbade de hela dagen med att lasta ved. På kvällen pulsade de hem, och vid sjutiden var mamma hemma. Hennes kjol var så stelfrusen att hon kunde ställa den på köksgolvet.

Efter skotten i Ådalen 1931 var det oroligt efter Norrlandskusten. Arbetarna strejkade vid sulfatfabriken i Sandarne. Och det var strejk vid hamnarna i Stugsund, Söderhamn och Vallvik.

– Jag minns att pappa och hans vänner samlades i skomakeriet. De hade enorma diskussioner. Och jag lyssnade. Jag begrepp väl inte hur allvarligt det var eftersom jag levde mitt i allvaret.

Området runt sulfatfabriken i Sandarne spärrades av. Pappersmassan skulle lastas. Arbetsledningen anställde strejkbrytare som skulle utföra arbetet. De bodde i husbåtar som fick öknamnen "Lumplenor".

Bakom planken fanns polis som såg till att strejkbrytarna fick arbeta ostört.

– Det blev möte på Folkets hus. Efteråt marscherade alla till brukskontoret. Där stod polisen uppställd. Jag minns att folk skrek och ropade. Sedan började de kasta sten. Jag stod längst framme vid planket till att börja med. Sedan backade jag lite och ställde mig vid ett träd, bredvid en gammal gumma. Så kom skotten. Ett träffade trädstammen, precis där jag stod.

– Skotten gick rakt in i folkmassan. Tre människor skadades. Konstigt att det inte blev fler.

– En gammal gubbe som satt på en stubbe fick ett skott rakt i ändan. Efter kravallerna i Sandarne följde en väldig rättegång.

– De åtalade arbetarna var helt chanslösa. Zeth Persson var en av arbetarna som satt i fängelse någon månad för sin medverkan i kravallerna. Han blev så småningom borgarråd i Stockholm.

– Efter strejkerna las alla småindustrier efter kusten ner. Det var bara sulfatfabriken kvar som arbetsplats. Och folk blev arbetslösa. Många flyttade.

Svårigheterna svetsade samman folket.

– Folk på den tiden var väldigt hjälpsamma. Var det någon som inte hade mat för dagen ryckte alltid någon in. Och vi hade en fantastisk strömmingshandlare! Varje dag levererade han ett kilo strömming som han tömde i en bunke som stod utanför ytterdörren. Men visste han att det var någon som hade det svårt la han i lite extra. Och den förlusten tog han igen på något annat ställe där de hade det bättre ställt – så det hela jämnade ut sig...

– Ungdomsupplevelserna i Sandarne är något som jag alltid kommer att bära med mig. Jag vet vart jag hör hemma. Jag vet vilken sida av staketet som är min.

Bildligt talat är staketet det som skärmade av arbetarna från bruksherrarnas egendomar.

– Vi var egentligen aldrig avundsjuka på pamparna. Allt som var utanför deras staket var ju vårt!

– Idag är staketen rivna. Både symboliskt och mer påtagligt. Gränserna mellan makten och folket är utsuddade. Kanske har man gjort det på flit, så folk inte ska veta vart dom hör hemma...

Text: Kirsten Bjerknes. Foto: Bertil Widmark.

Artikel ur Hälsinge-Kuriren 20 februari 1985

Bilaga 5

Här följer utdrag ur kursplanerna historia, svenska, samhällskunskap, religionskunskap och bild där vi ser att vårt material bidrar till att uppnå ämnets syfte och kopplingarna till det centrala innehållet.

Historia åk 7-9

I ämnets syfte finns exempelvis följande:

Kritiskt granska, tolka och värdera källor som grund för att skapa historisk kunskap.
Reflektera över sin egen och andras användning av historia i olika sammanhang och utifrån olika perspektiv.

Exempel på kopplingar till olika delar av det centrala innehållet:

Vad historiska källor kan berätta om människors och gruppers strävan att påverka och förbättra sina egna och andras levnadsvillkor, till exempel genom uppfinningar, bildandet av fackföreningar och kampen mot slaveri.
Demokratisering i Sverige. Bildandet av politiska partier, nya folkrörelser, till exempel kvinnörelsen, och kampen för allmän rösträtt för kvinnor och män. Kontinuitet och förändring i synen på kön, jämställdhet och sexualitet.
Hur historiska källor och berättelser om en familjs eller släkts historia speglar övergripande förändringar i människors levnadsvillkor.
Hur historia kan användas för att förstå hur den tid som människor lever i påverkar deras villkor och värderingar.
Vad begreppen kontinuitet och förändring, förklaring, källkritik och identitet betyder och hur de används i historiska sammanhang.

Svenska åk 7-9

I ämnets syfte finns exempelvis följande:

Formulera sig och kommunicera i tal och skrift
Urskilja språkliga strukturer och följa språkliga normer
Söka information från olika källor och värdera dessa

Exempel på kopplingar till olika delar av det centrala innehållet:

Ord och begrepp som används för att uttrycka känslor, kunskaper och åsikter.
Ords och begrepps nyanser och värdeladdning.
Skillnader i språkanvändning beroende på i vilket sammanhang, med vem och med vilket syfte man kommunicerar.
Språkets betydelse för att utöva inflytande och för den egna identitetsutvecklingen.
Etiska och moraliska aspekter på språkbruk, yttrandefrihet och integritet i olika medier och sammanhang.
Språkbruk genom tiderna. De nationella minoritetsspråken i Sverige och deras ställning i samhället.

Hur man sovrar i en stor informationsmängd och prövar källors tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt

Samhällskunskap åk 7-9

I ämnets syfte finns exempelvis följande

Reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar,
Analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv

Exempel på kopplingar till olika delar av det centrala innehållet

Mediernas roll som informationsspridare, opinionsbildare, underhållare och granskare av samhällets maktstrukturer.

Olika slags medier, deras uppbyggnad och innehåll, till exempel en dagstidnings olika delar. Nyhetsvärdering och hur den kan påverka människors bilder av omvärlden. Hur individer och grupper framställs.

Hur normuppfattning och lagstiftningen påverkar varandra.

Arbetsmarknadens och arbetslivets förändringar och villkor, till exempel arbetsmiljö och arbetsrätt.

Skillnader mellan människors ekonomiska resurser, makt och inflytande beroende på kön, etnicitet och socioekonomisk bakgrund.

Individens och gruppernas möjligheter att påverka beslut och samhällsutveckling samt hur man inom ramen för den demokratiska processen kan påverka beslut.

Religionskunskap åk 7-9

I ämnets syfte finns exempelvis följande

Resonera och argumentera kring moraliska frågeställningar och värderingar utifrån etiska begrepp och modeller

Exempel på kopplingar till olika delar av det centrala innehållet

Vardagliga moraliska dilemman. Analys och argumentation utifrån etiska modeller, till exempel konsekvens- och pliktetik.

Etiska begrepp som kan kopplas till frågor om hållbar utveckling, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar, till exempel frihet och ansvar

Bild åk 7-9

I ämnets syfte finns exempelvis följande:

Analysera historiska och samtida bilders uttryck, innehåll och funktioner

Exempel på kopplingar till olika delar av det centrala innehållet:

Bilder som behandlar frågor om identitet, sexualitet, etnicitet och maktrelationer och hur dessa perspektiv kan utformas och framställas

Massmediebilders budskap och påverkan och hur de kan tolkas och kritiskt granskas

Ord och begrepp för att kunna läsa, skriva och samtala om bilders utformning och budskap.